

Reflectie Tool Moreel Burgerschap

REFLECTIE OP BASISWAARDEN VAN BURGERSCHAP

De school heeft een bijzondere positie in de samenleving. Het is misschien wel de enige overgebleven gemeenschappelijke omgeving waar waardering kan worden bijgebracht voor de waarden die mensen in staat stellen verrukkelijk anders te zijn en toch samen te leven (Savater, 2001)

Verantwoording

Sinds 2006 is burgerschap een opdracht van het onderwijs. Dat betekent dat je als (aankomend) leraar actief een bijdrage levert aan burgerschapsvorming van leerlingen. Het gaat hierbij om houding en vaardigheden zoals het leren respecteren van diversiteit en om leerlingen voor te bereiden op democratisch samenleven en actief burgerschap. De school biedt hiervoor een oefenplaats waarin leerlingen leren zich te verhouden tot elkaar, dat ze de wereld waarin ze leven ervaren en dat ze diversiteit en meningsverschillen leren omarmen en hierin kunnen groeien. Burgerschap kun je niet (aan) leren in een uurtje per week maar breng je als (aankomend) leraar elke dag in de praktijk.

Waardenontwikkeling is een belangrijk aspect van burgerschapsonderwijs. Een leerling moet leren welke morele waarden in de samenleving belangrijk zijn, om een eigen visie op waarden te kunnen ontwikkelen. Ook van de school en jou als (aankomend) leraar wordt een eigen visie op de waarden van democratisch en actief burgerschap verwacht, die weer aansluiten bij de waarden van de samenleving¹. De school waarin de leerlingen en jij als (aankomend) leraar zich begeven is zo'n samenleving in het klein. In die zin gaat burgerschapsvorming ook om het vormgeven van een schoolcultuur die aansluit bij deze basiswaarden. Burgerschapsonderwijs is daarmee iets dat continue op school gebeurt in de interactie tussen leerlingen onderling en tussen jou en je leerling(en), bijvoorbeeld in de gang, op het schoolplein, in de kantine of in de les – ook als de les inhoudelijk helemaal niet over burgerschap gaat. Als (aankomend) leraar ben je onderdeel van de schoolcultuur en in je interacties met leerlingen dus bezig met burgerschapsvorming – soms gepland in de les omdat de lesinhoud of een gebeurtenis in de samenleving hier toe aanleiding geeft – maar vaak ook onverwacht omdat er een situatie is ontstaan tussen leerlingen onderling of tussen jou en de leerling(en) die de basiswaarden van burgerschap raken en waarvoor direct handelen van jou vereist wordt. Maar hoe draag je bij aan burgerschap en hoe herken je situaties waarin je actief kunt bijdragen aan burgerschapsvorming van leerlingen? Welke spanningen kom je daarin tegen? Deze vragen zijn nog steeds aan de orde van de dag omdat er geen kant en klaar recept is dat je kunt toepassen. Om je wat ondersteuning te bieden is deze reflectietool ontwikkeld met als doel om situaties van burgerschap te herkennen, hierop te reflecteren en je hierin verder te ontwikkelen.

De reflectietool bestaat uit twee delen. Het eerste deel geeft een concretisering van de basiswaarden van burgerschap zoals deze door de onderwijsinspectie zijn vastgesteld² en aangevuld hoe een specifieke basiswaarde zich in de praktijk voordoet. Het tweede deel bevat een stappenplan voor het reflectieproces dat uit drie stappen bestaat en elkaar opvolgen.

1. Inventariseren van burgerschapservaringen door een situatie van een voor jou spanningsvol interactiemoment te beschrijven.
2. Betekenisgeving aan de ervaring op basis van de concretisering van de basiswaarden voor burgerschap.
3. Bepalen van verdere stappen voor je ontwikkeling op basis van dialoog met je werkplekbegeleider/docent/studiecoach (?)

Deze tool is ontwikkeld door leden van het kennislab '*moreel burgerschap*' en mede mogelijk gemaakt door het platform samen onderzoeken van Sprong Voorwaarts³

¹ Op zoek naar gedeelde waarden. SLO (2015). <file:///C:/Users/875013/Downloads/op-zoek-naar-gedeelde-waarden.pdf>

² Toezicht op Burgerschap en Integratie - Inspectie van het Onderwijs: [file:///C:/Users/875013/Downloads/inspectietoezicht_burgerschap_conferentie-middagsessie-19042022%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/875013/Downloads/inspectietoezicht_burgerschap_conferentie-middagsessie-19042022%20(1).pdf)

³ <https://www.platformsamennonderzoeken.nl/sprongvoorwaarts/wie-zijn-wij/>

Deel 1: Een concretisering van de basiswaarden van burgerschap

Aandacht voor basiswaarden is een belangrijk onderdeel om vorm te geven aan burgerschapsonderwijs en bij te dragen aan een schoolcultuur waarin democratisch en actief burgerschap vanzelfsprekende begrippen zijn. Het praten over waarden is echter niet eenvoudig omdat waarden vaak abstract zijn en lastig te concretiseren naar de dagelijkse praktijk. Ook geeft ieder er een eigen invulling aan en wordt niet altijd door anderen gezien, herkend of begrepen. Omdat waarden zo sterk in ieders denken en handelen verweven zijn kan het helpend zijn om vanuit concrete situaties naar de onderliggende waarden van burgerschap te kijken. Hieronder vind je de beschrijving van de basiswaarden van burgerschap zoals deze zijn beschreven door de Inspectie van Onderwijs. We hebben deze basiswaarden verder geconcretiseerd hoe deze zich voor kunnen doen in onderwijspraktijk.

Vrijheid van meningsuiting

Dit betekent dat iedereen mag zeggen of schrijven wat hij/zij denkt en dus ook tegen de opvattingen van anderen in mag gaan. Iedereen mag dus zijn of haar geloof uitdragen maar moet zich daarbij wel houden aan de wet. Dat betekent dat vrijheid van meningsuiting niet mag aanzetten tot geweld of leiden tot discriminatie en dat de keuze voor een bepaalde levensstijl niet schadelijk is voor anderen. Hoe groter de diversiteit is in de klas, hoe veelzijdiger de gevoeligheden kunnen zijn ten aanzien van vrijheid van meningsuiting. Bijvoorbeeld wanneer er een pittige discussie wordt gevoerd over 'Zwarte Piet' en slavernij en er meningen worden geuit die schadelijk kunnen zijn voor leerlingen met een donkere huidskleur.

Gelijkheid

Het gaat hier om het gelijkheidsbeginsel: alle mensen zijn van gelijke waarde ongeacht wat hun denkbeelden zijn of waar ze in geloven. Je hoeft niet te vinden dat de denkbeelden of gebruiken van andere mensen of groepen waardevol zijn voor jou, maar je mag mensen die andere denkbeelden of een andere gebruiken hebben niet als minder waardevol zien dan jezelf of jouw groep en ze daardoor anders behandelen of buitensluiten. Dat betekent dat iemand niet vanwege geloof, opvatting, geaardheid, beperking, afkomst etc. anders behandeld wordt. Het thema gelijke onderwijskansen doet zich ook in de klas voor bijvoorbeeld of een leerling met een beperking dezelfde mogelijkheden krijgt of dat een leerling extra ondersteuning krijgt omdat ondersteuning vanuit thuis niet vanzelfsprekend is.

Begrip voor anderen

Je staat open voor en probeert je te verdiepen in de denkbeelden of gebruiken van andere mensen of groepen. Je vraagt je bijvoorbeeld af wat de achtergrond van een gebruik of denkwijze is en waarom dat voor de ander belangrijk is. Bijvoorbeeld over culturele verschillen wanneer een ouder je geen hand wil geven vanuit geloofsovertuiging. Meer wederzijds begrip is een belangrijke basis voor verdraagzaamheid en gelijkheid in de klas/school.

Verdraagzaamheid

Dit betekent dat je de mening of het gedrag van een ander accepteert, ook al ben je het er niet mee eens. Je geeft mensen met een andere denkwijze of overtuiging de ruimte om deze mening te uiten of dit gedrag te hebben, zolang er geen wetten worden overtreden. Met andere worden zolang ze andere geen schade toebrengen, of discrimineren. Verdraagzaam zijn in het klaslokaal is een

essentiële vorm van respect voor elkaar hebben. Over hoe leerlingen met elkaar omgaan en dat leerlingen het gevoel hebben dat ze mogen zijn wie ze zijn.

Afwijzen van onverdraagzaamheid

Onverdraagzaamheid (ook wel intolerantie genoemd) betekent dat er geen ruimte is voor mensen of groepen die anders zijn of anders denken en dat anders zijn wordt afgewezen. In de klas kunnen zich situaties voordoen waarin dat tussen leerlingen speelt, bijvoorbeeld wanneer er afwijzend over homoseksualiteit wordt gesproken. Het kan zich ook afspelen tussen jou en je leerling(en) wanneer je bijvoorbeeld moeite hebt met de opvattingen van een bepaald geloof/religie. Van belang is dat je dit herkent en dit kunt omzetten naar aandacht voor verdraagzaamheid/ tolerantie.

Afwijzen van discriminatie

Discriminatie betekent dat mensen of groepen bij anderen achtergesteld worden, of dat er voor mensen met andere denkbeelden of gebruiken niet zoveel ruimte hoeft te zijn, of dat die denkbeelden of gebruiken misschien zelfs verboden moeten worden. Discriminatie kan het gevolg zijn van stereotypering of vooroordelen voor bepaalde groepen. In de klas kunnen zich situaties voordoen waarin dat tussen leerlingen speelt, bijvoorbeeld wanneer een leerling met een andere huidskleur wordt buitengesloten van groepsspel. Het kan zich ook afspelen tussen jou en je leerling(en) wanneer je - al dan niet bewust- van bepaalde groepen leerlingen vooroordelen hebt over hun prestaties en ze daardoor niet laat participeren in een groepsopdracht.

Autonomie

Dit betekent dat iedereen zelf kan bepalen wie hij/zij wil zijn en hoe hij/zij het leven wil leiden. Ieder is dus bijvoorbeeld vrij om zelf te bepalen welke denkbeelden of welk geloof voor hem/haar belangrijk is. Dat alles wel binnen de grenzen van de wet hetgeen betekent dat ieder de keuzes van andere mensen moet proberen te begrijpen en accepteren, ook al ben je het er niet mee eens. Hier ligt de waarde 'diversiteit' in besloten waardoor het tevens een basiswaarde is⁴. Situaties waar je in de praktijk mee te maken hebt zijn gerelateerd aan het vormen van een eigen mening en kunnen omgaan met kritiek. Iemand kan een autonome keuze maken die nadelig is voor het welzijn van andere mensen bijvoorbeeld wanneer een leerling goed onderbouwd een mening geeft over dat het terecht is dat arbeidsmigranten minder verdienen.

Verantwoordelijkheidsbesef

Dit betekent verantwoordelijkheid willen nemen voor wat je zegt en wat je doet en ook over wat je niet zegt en doet. Het gaat ook over de bereidheid rekening te willen houden met wat dat voor anderen betekent. Voor je onderwijspraktijk betekent dit dat je verantwoordelijkheid neemt voor het leren en ontwikkelen van leerlingen en de bereidheid hebt om rekening te houden met de gevolgen van je eigen handelen, gedachten en gevoelens voor leerlingen.

---

⁴ Onderwijsraad, 2012

Deel 2: Reflectie Tool Moreel Burgerschap

Deze reflectie tool helpt je om als (aankomend) leraar na te denken over jouw bijdrage aan burgerschapsvorming van jouw leerlingen en aan een schoolcultuur die aansluit bij de basiswaarden van de democratie. Je kunt dit instrument inzetten om een spanningsvol interactiemoment met leerlingen of tussen leerlingen te beschrijven en te reflecteren op waarom het spanningsvol was en hoe jij hebt gehandeld. Je geeft betekenis aan de ervaring door deze te koppelen aan de basiswaarden voor burgerschap. Je kunt het instrument inzetten om je 'best practices' rondom burgerschapsvorming in kaart te brengen en om leervragen te formuleren die je kunt inzetten tijdens het werkplek leren of voor je professionalisering.

1. Omschrijf zo objectief mogelijk een spanningsvol interactiemoment tussen jou en je leerling(en) of tussen leerlingen onderling. Wat gebeurde er?

2. Wat maakte het voor jou spanningsvol?

3. Hoe heb je gehandeld?

4. Wat wilde je daarmee bereiken?

5. Hoe kun je dit spanningsvol interactiemoment koppelen aan een of meerdere van de basiswaarden van democratie?

Vrijheid van meningsuiting; gelijkheid; begrip; verdraagzaamheid; afwijzen van onverdraagzaamheid; afwijzen van discriminatie; autonomie; verantwoordelijkheidsbesef.
(Zie Inleiding voor uitleg van deze basiswaarden)

6. Hoe heeft je handelen wel/niet bijgedragen aan een of meerdere van de basiswaarden?

7. Wat heb je geleerd van dit spanningsvolle interactiemoment? Formuleer kort en bondig een 'best practice' of een leervraag.

